

Paweł Żuraw

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

ETYKA ZAWODU KSIĘGOWEGO W PROCESIE EDUKACYJNYM

Etyka zawodowa jest pojęciem, które obecnie przenika do wielu branż życia gospodarczego. Proces ten nie omija również rachunkowości, której przedstawiciele: księgowi, audytorzy, kontrolerzy w codziennej pracy stawiają czoło trudnym wymogom rzeczywistości ekonomicznej. Skoro etyka zawodowa pojawia się w różnych obszarach gospodarczej rzeczywistości, spróbujmy na samym początku naszych rozważań pomyśleć, czy owo „przenikanie” wynika bardziej z konieczności, potrzeby, czy raczej (używając języka potocznego) trendu, który wyznacza określone standardy postępowania. Idąc tym tropem, zastanówmy się również nad zasadnością przedstawionej kategorii, wywodzącej się z nurtu ekonomii normatywnej, która otoczenie gospodarcze ocenia wg wartości i norm etycznych oraz ustala słuszne stany gospodarcze, określając tym samym warunki ich uzyskiwania [Klimczak 1995, s. 16].

Według J.R. Felińskiego etyka zawodu księgowego obejmuje sferę godności zawodu, wysokiego poziomu kultury osobistej, profesjonalności, uczciwości, obowiązkowości, systematyczności, poczucia odpowiedzialności i ogólnie pojętej moralności. Spełnienie tak szeroko, ale nie przesadnie, lecz celowo wymienionych wartości, podnosi status księgowego w środowisku zawodowym i społecznym. Właśnie poprzez wartości etyczne oraz inne cechy oczekiwane od księgowych, jak np.: stanowczość, rozważa, umiejętność logicznego myślenia i działania, zdolność argumentacji, koncentracji, koordynacji, skłonność do innowacji, terminowość, także zamiłowanie do liczb, wskaźników, zestawień, analiz i porządku w dokumentacji, **tworzy się w długim czasie wysoki status tego zawodu.** Według autora tej definicji mogą tego dokonać sami księgowi i to od nich będzie zależał wizerunek całego środowiska [Feliński 2005, s. 8]. Ale czy tylko od nich?

Poszukując odpowiedzi na kontrowersyjne pytanie o obecność etyki w życiu gospodarczym, spróbujmy w skrócie prześledzić nastroje i oczekiwania ekonomistów wobec tej problematyki. Wydaje się, że powiedzenie Milтона Friedmana (laureata Nagrody Nobla z ekonomii w 1976 r.), że „biznesem biznesu jest biznes” staje się w świetle współczesnych teorii mało aktualne. Będąc niekwestionowanym autorytetem, w swoich koncepcjach redukował jednak działalność gospodarczą do wzrostu zysków i jednocześnie występował przeciwko „uetycznieniu” biznesu w latach siedemdziesiątych. Naprzeciw tym teoriom staje popularyzowana od kilku lat idea społecznej odpowiedzialności biznesu, reprezentowana przez Amartya Sena (laureata Nagrody Nobla z ekonomii w 1998 r.) [Polak 2004, s. 19].

W opublikowanym w połowie grudnia 2004 r. w „Gazecie Prawnej” artykule *Pozytywne zmiany w zarządzaniu* możemy przeczytać, że jeszcze 5-6 lat temu w hierarchii ważności elementów działalności gospodarczej etyka znajdowała się na odległym miejscu. W badaniach przeprowadzonych przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu w 2003 r. wśród 500 największych polskich przedsiębiorstw jej przydatność oceniono wysoko. Blisko 95% menedżerów stwierdziło w tym badaniu, że moralność jest ważna bądź bardzo ważna w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Wynik ten sugeruje, że kadry kierownicze zauważają znaczenie respektowania zasad moralnych dla efektywnego prowadzenia biznesu. Według Małgorzaty Greszty – prezesa Forum Odpowiedzialnego Biznesu – w praktyce oznacza to, że kodeksy etyczne powstają nie po to, aby jedynie zabierać miejsce na półkach – kwestie etyczne są tematami żywymi, o których się dyskutuje przy okazji prowadzenia działalności gospodarczej. Badania telefoniczne przeprowadzone przez Centrum Etyki Biznesu w 2004 r. na grupie 900 przedsiębiorstw różnej wielkości, z różnych rejonów Polski pokazują, że ok. 1/3 respondentów organizuje warsztaty edukacyjne na temat zasad etycznych, a blisko 12% przeprowadza tego rodzaju szkolenia każdego roku. Szkolenia pracowników w tej dziedzinie nasilają się w zależności od wielkości przedsiębiorstw (wyraźniejsza tendencja występuje w większych jednostkach). 40% przedsiębiorstw zatrudniających ponad 250 pracowników permanentnie przeprowadza tego rodzaju kursy. Ponad 50% badanych przedsiębiorstw ustosunkowuje się do kwestii etycznych w swoich materiałach informacyjno-promocyjnych, co dowodzi, że zauważalna jest potrzeba wdrażania norm etycznych będących elementem w budowaniu swego wizerunku na rynku. Uzyskane wyniki ukazują obraz przedsiębiorstwa wysoko ceniącego sobie przejrzystość informacji finansowej, działania na rzecz ochrony środowiska i przede wszystkim przestrzegania standardów etycznych we wszystkich obszarach funkcjonowania organizacji. W badaniach wykazano, że wśród przedsiębiorstw deklarujących respektowanie zasad etycznych ok. 30% rzeczywiście wprowadza je w życie, co oznacza, że starają się one, by przyjęte w formie kodeksu etycznego standardy miały przełożenie w codziennych decyzjach, wzajemnych relacjach między pracownikami oraz klientami [Greszta 2004, s. 19].

Nieprzypadkowo na wstępie artykułu wyrażono chęć oceny „zasadności etyki zawodowej”, gdyż w kontekście organizowanej konferencji „Standardy edukacyjne rachunkowości a stan badań naukowych” przyjmuje ona szczególne znaczenie. Praktyka wskazuje na wiele zjawisk świadczących o potrzebie stosowania się do norm etycznych, zwłaszcza w dziedzinie prawa czy finansów. W ostatnich latach w związku z nadużyciami w obszarze rachunkowości dokonywanymi w przedsiębiorstwach, pojawiło się dużo krytycznych komentarzy na temat nieprawidłowości księgowych, wykrytych nie tylko w kraju, ale i za granicą. Fakty te skłaniają do kolejnych rozważań, dotyczących genezy takich zachowań, co pokazuje, że pytań o etykę zawodu księgowego może być bardzo wiele. **Jak widać, potrzeba praktykowania zasad etycznych w zawodzie księgowego wydaje się kwestią bezdyskusyjną, jednak bez przeprowadzania specjalistycznych badań, można na podstawie wyników obserwacji wyciągnąć wnioski, że o zasadach etycznych łatwiej jest deliberować, aniżeli się do nich stosować.**

Powracając do tegorocznej koncepcji Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Rachunkowości, zastanówmy się nad istotą edukacji w zakresie etyki zawodowej, włączonej do procesu nauczania przyszłych służb finansowo-księgowych. Zachodzące w Polsce w ostatnim 15-leciu przemiany mają odzwierciedlenie w kształcie programów nauczania na studiach ekonomicznych, tym samym w dydaktyce przedmiotów z dziedziny rachunkowości. Na zmiany te mają wpływ wprowadzane regulacje prawne, dostosowujące polskie normy do standardów unijnych i światowych.

Przeglądając jednak szeroką gamę programów nauczania polskich uczelni ekonomicznych, z trudnością możemy znaleźć wykłady bezpośrednio odnoszące się do etyki zawodu księgowego. Przyczyn takiego stanu rzeczy może należy doszukiwać się w niedostrzeganiu przez ośrodki akademickie potrzeby kształtowania określonych postaw przyszłych księgowych. Jest to jednak tylko przypuszczenie i nie można jednocześnie określać intencji osób odpowiedzialnych za tworzenie programów nauczania, gdyż wpływ na ich decyzje mogą mieć czynniki od nich niezależne, jak np. ograniczenia godzinowe, finansowe czy kadrowe. Ale z drugiej strony należy dostrzec wysoki poziom merytoryczny przekazywanej wiedzy z rachunkowości w polskich szkołach, jednak, patrząc obiektywnie, chyba nie będzie nadużyciem stwierdzenie, że jeżeli chodzi o jakość nauczania, to i w tej kwestii pojawiają się odstępstwa od reguły.

Przedmioty z zakresu rachunkowości i finansów cieszą się na studiach ekonomicznych dużym zainteresowaniem. Świadczy to o atrakcyjności tych kierunków i ich konkurencyjności w stosunku do innych przedmiotów ekonomicznych. Wybór specjalizacji z dziedziny rachunkowości jest podyktowany zainteresowaniami samych słuchaczy, ale także koniecznością zdobycia określonego wykształcenia ze względu na charakter wykonywanej pracy.

Niewątpliwie rachunkowość należy do ścisłych dyscyplin wiedzy. Jednak każda nauka może stać się bardziej atrakcyjna, jeżeli wprowadzimy do niej ele-

menty interdyscyplinarności. Tak też może stać się w przypadku nauczania rachunkowości czy finansów, jeśli wprowadzi się podstawy wspomnianej już etyki zawodowej. Ale w naszych rozważaniach kierujemy się rozsądkiem i pamiętajmy, że postulując wprowadzanie jakichkolwiek innowacji, trzeba zawsze dokładnie przeanalizować wszystkie czynniki przemawiające za i przeciw.

Argumentem przemawiającym za niewprowadzaniem przedmiotu etyki zawodu księgowego jest obecność w programach nauczania uczelni ekonomicznych zajęć z zakresu szeroko rozumianej etyki biznesu lub inaczej etyki życia gospodarczego. Przedmiot ten nie występuje jednak we wszystkich programach, gdyż zależy to od rodzaju specjalizacji na danym kierunku studiów. Nawiasem mówiąc, czy rodzaj specjalizacji powinien wpływać na umieszczenie w studenckich planach zajęć wykładów z etyki biznesu? Wiadomo, że wybór określonej specjalizacji na studiach nie jest równoznaczny ze zdobyciem pracy w wyuczonym zawodzie. Zdarza się tak, że księgowymi zostają specjaliści od zarządzania branżami przemysłowymi, a więc inżynierowie, specjaliści z zakresu finansów, bankowości i innych pokrewnych dziedzin, co świadczy o potrzebie kształcenia „elastycznych” kandydatów na przyszłych pracowników. Należy się zgodzić z twierdzeniem, że w przypadku kierunków ekonomicznych, ale o specjalizacji inżynierskiej, gdzie główny nacisk w programie studiów kładzie się na przedmioty techniczne, nauczanie rachunkowości powinno być skoncentrowane w głównej mierze m.in. na problematyce kosztów i wydatków, stanowiących wrażliwy element procesów produkcyjnych. Trudno byłoby wprowadzać zagadnienia z zakresu etyki zawodowej księgowych w przypadku, kiedy studenci nie posiadaliby ugruntowanej wiedzy z rachunkowości. Kiedy zaś poziom tej wiedzy może być zadowalający? Wówczas, kiedy nauczyciel ma do dyspozycji większą liczbę godzin. Oczywiście można przy tej okazji wspomnieć o predyspozycjach nauczyciela, poziomie wiedzy merytorycznej, jaką posiada, jego zaangażowaniu w proces dydaktyczny, ale założmy, że wszystkie te czynniki są pozytywne, a skoro mówimy o nauczaniu akademickim, to pamiętajmy, że student z racji swego statusu powinien być zainteresowany samokształceniem.

Owszem, można podejmować dyskusję o różnicowaniu etyki ze względu na rodzaj wykonywanej profesji, ale po głębszym zastanowieniu możemy dojść do wniosku, że jej materia jest jedna, a zatem precyzyjnie formułuje, co jest dobre, a co złe, albo co jest tzw. mniejszym złem. Można tłumaczyć swoje postępowanie nieznanymi zasadami, o których mówi etyka jako nauka, ale patrząc na ten problem z innej perspektywy, czy nie należałoby się zastanowić nad następującym pytaniem: *co świadczy o prawidłowym funkcjonowaniu człowieka w społeczeństwie – odbyte kursy z zakresu etyki, przeczytane podręczniki czy też wrodzone lub nabyte w wyniku doświadczeń życiowych wartości?* Taką argumentację można przyjąć, tłumacząc sens wprowadzania do programów dydaktycznych elementów etyki, ale spróbujmy ponownie się zastanowić: *czy zadaniem nauki (rozumianej jako zespół wszystkich dyscyplin wiedzy), a w konsekwencji dydaktyki, jest wskazywanie*

prawdy? Jeżeli odpowiemy twierdząco, to dojdziemy do wniosku, że nauka nie może pozostawać bierna wobec wyzwań czasów, w których żyjemy i powinna wymuszać na jej beneficjentach pozytywne wzorce.

W opracowanym przez Komitet Etyki w Nauce zbiorze zasad *Dobre obyczaje w nauce* możemy przeczytać m.in., że: „pracownik nauki dzieli się z innymi swymi osiągnięciami i wiedzą, powinien poczuwać się do odpowiedzialności za rozwój naukowy swoich uczniów” [*Dobre obyczaje...* 1994, s. 11]. Przedstawione wytyczne postępowania wskazują, że na kadrze dydaktycznej spoczywa odpowiedzialność przekazywania nie tylko rzetelnej wiedzy, ale również uniwersalnych wartości.

A zatem pojawia się rozwiązanie dotyczące kształtowania postaw przyszłych pracowników, a także pracodawców. Przedstawione wzorce powinny być przekazywane już na etapie procesu edukacyjnego po to, aby w przyszłości wyeliminować ryzyko pojawienia się zarzutu niezainteresowania się tą kwestią przez dydaktyków. Pamiętajmy, że spośród obecnych studentów wyłonią się nie tylko przyszli księgowi, ale także przedsiębiorcy płacący podatki, urzędnicy będący przedstawicielami państwa, a nawet politycy mający wpływ na konstrukcję uczciwego i równego dla wszystkich obywateli prawa. Być może postulaty te przybierają postać zdominowanych przez środowiska polityczne haseł populistycznych, jednak zapoczątkowanie dyskusji na temat zasadności edukacji służb finansowo-księgowych z zakresu etyki zawodowej może przynieść wymierne korzyści.

Jak, biorąc pod uwagę wpływ procesu dydaktycznego na kształtowanie określonych postaw, można technicznie przyczynić się do rozstrzygnięcia tego problemu? Prowadząc zajęcia z rachunkowości, nawet przy znikomej liczbie godzin, nauczyciel (wykładowca, osoba prowadząca ćwiczenia) powinien odnosić się do przyjętych fundamentalnych zasad rachunkowości, wyznaczających normy postępowania w tej dziedzinie. Ważne jest, aby przy przekazywaniu wiedzy mieć świadomość tego, że (jak piszą autorzy książki *Teoria rachunkowości*) „względy etyczne są brane pod uwagę we wszystkich aspektach rachunkowości” [Hendriksen 2002, s. 30].

O wiele łatwiej jest skupić się na tych treściach w przypadku konkretnych specjalizacji z tej dziedziny. Wzbogacona o względy etyczne wiedza z rachunkowości powinna być wykorzystana na wykładach np. z polityki bilansowej lub wykładach z proponowanej już etyki rachunkowości, prowadzonych w formie zajęć obowiązkowych lub do wyboru. Wówczas nauczyciel mający do dyspozycji większą liczbę godzin mógłby przy omawianiu zasad rachunkowości, w tym kategorii z etyki zawodu księgowego, posłużyć się następującymi metodami:

- analizą faktycznych sytuacji zawodowych zawierających dylematy etyczne,
- dyskusją na temat werdyktów dyscyplinarnych oraz wynikających z nich konkluzji,
- materiałami szkoleniowymi, zawierającymi studia przypadków,
- seminariami z udziałem gości mających doświadczenie w podejmowaniu decyzji zawodowych,

- scenkami nakierowanymi na zachowania księgowych w określonych sytuacjach.

Takie kształcenie oparte na aktywnym uczestnictwie uwrażliwia słuchaczy na skutki natury etycznej, a także ewentualne konflikty między osobami lub interesami. Programy edukacyjne powinny przewidywać miejsce na refleksje studentów nad ich doświadczeniami, aby wiedzieli oni, jaką metodę postępowania można przyjąć w podobnej sytuacji w przyszłości. Przy propagowaniu takich wartości należy mieć świadomość występujących przeszkód, definiujących przyczyny niedoceniaenia roli etyki w działalności gospodarczej. Mogą to być przeszkody o charakterze **historycznym** (ukształtowane w czasach gospodarki centralnie planowanej nawyki „organizowania” czy „załatwiania sprawy”, polegającego na nielegalnej wymianie lub drobnym oszustwie), **politycznym** (przedstawiające związek gospodarki z polityką, gdzie niestabilność sytuacji politycznej odbija się na niestabilności gospodarczej), **prawnym** (gdy nieprecyzyjne prawo rodzi wiele okazji do nadużyć, których priorytetem staje się maksymalizacja zysku), **ekonomicznym** (kiedy mówimy o niedostatku kapitału, w sytuacji, w której większość przedsiębiorstw walczy o „przeżycie”), a także widoczne w ostatnich latach zjawiska napływania do Polski kapitału spekulacyjnego, nastawionego właśnie na szybki zysk.

Przytoczone spostrzeżenia skłaniają do innej refleksji, a mianowicie do oceny przyjęcia postawy przez samego nauczyciela wobec przedstawionej problematyki. Czy jego ustosunkowanie wobec niej będzie miało charakter pozytywny, czy negatywny, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że istnieje wolność wyrażania myśli, opinii, a tym samym dokonywania wyborów? Nie zapominajmy jednak o etosie nauczyciela, którego postawa przyczyni się do zbudowania etosu przyszłego księgowego.

Konkludując powyższe rozważania, miejmy na względzie następujące argumenty:

1. Wartości, etyka oraz postawy zawodowe mają duży wpływ na pracę księgowych. Świadczą one o księgowych, jako o członkach określonej profesji, dlatego powinny przyświecać wszystkim ich działaniom zawodowym. Właściwa postawa etyczna jest równie ważna jak zawodowe kompetencje.

2. Przez wzgląd na swoją rolę w podejmowaniu decyzji, księgowi muszą w pełni zdawać sobie sprawę z ewentualnych konsekwencji etycznych, wynikających z decyzji podjętych w zakresie rachunkowości lub zarządzania. Muszą być świadomi odpowiedzialności, jaka na nich spoczywa, niezależnie od tego, czy pracują w instytucjach publicznych, w przemyśle, sektorze państwowym czy prywatnym.

3. Wobec zawodu księgowego oczekiwania społeczne są wysokie. Zatem jest niezmiernie ważne, aby księgowi akceptowali zasady etyczne i stosowali się do nich.

4. Księgowi funkcjonują w świecie charakteryzującym się ciągłymi zmianami. W takich okolicznościach jednoznaczne rozumienie zasad etycznych oraz ich nauczanie mają decydujące znaczenie.

5. W procesie kształcenia wartościami, etyce i postawom zawodowym trzeba zapewnić należne im miejsce i czas. Mimo że księgowi będą uwzględniać wszystkie te czynniki jako ważny element swojej pracy, nie można dopuścić, aby postrzegali je jako zadania drugorzędne w całym procesie dydaktycznym.

6. Rozwój przedstawionych wartości oraz postaw zawodowych powinien rozpoczynać się wcześniej w procesie kształcenia przyszłych służb finansowo-księgowych i towarzyszyć im przez całe życie zawodowe. Dla księgowych powinny one stać się częścią procesu permanentnego doskonalenia.

7. Przedstawione w programach edukacyjnych zasady etyczne powinny prowadzić kandydatów na księgowych do zaangażowania w takich obszarach, jak:

- a) przestrzeganie prawa i przepisów,
- b) odpowiedzialność, rzetelność, szacunek i uprzejmość,
- c) interes publiczny oraz wrażliwość na odpowiedzialność społeczną,
- d) ustawiczne doskonalenie i kształcenie się.

Literatura

Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych, Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1994.

Feliński J.R., *Vademecum głównego księgowego*, Wydawnictwo Sigma, Skierniewice 2005.

Greszta M., *Pozytywne zmiany w zarządzaniu*, „Gazeta Prawna” nr 246 (1355), 17-19 grudnia 2004.

Hendriksen E.A., van Breda M.F., *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Klimczak B., *Mikroekonomia*, AE, Wrocław 1995.

Polak K., *Uczciwość najlepszą strategią firmy*, „Gazeta Prawna” nr 246 (1355), 17-19 grudnia 2004.

PROFESSIONAL ETHICS OF BOOK-KEEPERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Summary

This article presents the issues of teaching the ethical principles in the so called educational process of financial book-keeping services. This issue is worth bringing up for the sake of the signals coming from the area of professional practice, concerning some financiers' and book-keepers' controversial behaviours which appear during their work. The subject is about the recent, widely known scandals concerning the book-keepers' misdeed, which appear not only abroad, but also in our country. It shows the need to take up a discussion concerning the book-keepers' professional ethics, defining what is good and what is bad in terms of their behaviour. In order to decrease such pathologies it is important to concentrate in the educational process not only on the content-related issues in the field of a given domain, but also on the universal values moulding the future staff.